

UDK:1.440

Shukrillo QO'RG'ONBOYEV,
Andijon qishloq xojaligi va agrotexnologiyalar instituti assistenti
E-mail:@shukrillohqorgonboyev@gmail.com

ADU dotsenti, falsafa fanlar doktori (PhD) Sh.Q.Amirxo'jayev taqrizi asosida

ONTOGNOSEOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF INDIVIDUAL UNCONSCIOUSNESS

Annotation

In this article, the problem of consciousness and unconsciousness in the historical civilization of philosophy, the ontognoseological analysis of individual unconsciousness, its dialectical contrast with consciousness in subjective reality was studied in the interpretation of literature on the subject. During the research, conclusions based on arguments were given based on certain opinions and considerations, using the methods of comparative analysis and generalization. As a scientific novelty of the article, the ratio of consciousness and unconsciousness in the structure of thinking and unconsciousness as an expression of human spiritual potential were revealed. The direct connection of the individual unconscious with the cosmic ideal has been scientifically substantiated.

Key words: philosophy, psyche, problem, consciousness, unconsciousness, thinking, individual unconsciousness, ontology, epistemology, cosmic ideal, dialectics, metaphysics, psychology, subject, mind.

ОНТОГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО

Аннотация

В данной статье в интерпретации литературы по данной теме исследована проблема сознания и бессознательного в исторической цивилизации философии, онтогносеологический анализ индивидуального бессознательного, его диалектическое противопоставление сознанию в субъективной реальности. В ходе исследования на основе определенных мнений и соображений были даны аргументированные выводы с использованием методов сравнительного анализа и обобщения. В качестве научной новизны статьи выявлено соотношение сознания и бессознательного в структуре мышления и бессознательного как выражения духовного потенциала человека. Научно обоснована непосредственная связь индивидуального бессознательного с космическим идеалом.

Ключевые слова: философия, психика, проблема, сознание, бессознательное, мышление, индивидуальное бессознательное, онтология, гносеология, космический идеал, диалектика, метафизика, психология, субъект, разум.

INDIVIDUAL ONGSIZLIK MUAMMOSINI ONTOGNOSEOLOGIK TAHLIL QILISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada falsafaning tarixiy sivilizatsiyasidagi ong va ongsizlik muammosi, individual ongsizlikning ontognoseologik tahlili, uning subyektiv voqelikda ong bilan dialektik qarama-qarshiligi mavzuga oid adabiyotlar talqinida o'rganildi. Tadqiqot davomida ma'lum fikr va mulohazalardan kelib chiqib, qiyosiy tahlil, umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan holda argumentlarga asoslangan xulosalar berildi. Maqolaning ilmiy yangiligi sifatida tafakkur tuzilishidagi ong va ongsizlikning mutanosibligi va ongsizlik – inson ruhiy salohiyatining ifodasi sifatida o'ziga xos xususiyatlari ochib berildi. Individual ongsizlikning kosmik ideal bilan bevosita bog'liqligi ilmiy asoslandi.

Kalit so'zlari: falsafa, psixika, muammo, ong, ongsizlik, tafakkur, individual ongsizlik, ontologiya, gnoseologiya, kosmik ideal, dialektika, metafizika, psixologiya, subyekt, aql.

Kirish. Ongsizlik psixikaning eng quyi darajasini tashkil qiladi. Ongsizlik – bu tashqi ta'sirlar natijasida yuzaga keladigan ruhiy jarayonlar, harakatlar va holatlar yig'indisi bo'lib, shu orqali odam o'z o'zini boshqaradi. Ongsizlik bir vaqtning o'zida voqelikni aks ettirish shakli ham bo'lib, unda harakat vaqti va joyi bo'yicha yo'nalishning to'liqligi yo'qoladi. Ongsizlikda, ongdan farqli o'laroq, amalga oshirilgan harakatlarni maqsadli boshqarish mumkin emas va ularning natijalarini baholash ham qiyin.

Shaxsni ijtimoiylashtirish jarayonida ongli tarkibiy qismlardan kelib chiqib xulosa qilsak ba'zi motivlarni, harakatlarini tushunish, ongsizlikning rolini ortiqcha baholash qiyin. Shaxsning yaxlitligini tashkil etuvchi subyektiv voqelikning qarama-qarshi tomonlari sifatida ongli va ongsizlik dialektik birlig hisoblanadi. Hattoki, shaxsning dunyoqarashi, o'z-o'zini anglashi va butun ma'naviy dunyosi ham ana shu dialektika negizida shakllanadi. Buyuk rassom A.Dyurer yosh rassomlarni tarbiyalash bo'yicha ko'plab ilmiy metodologik asarlar yozgan bo'lib, ijod ahlini faqat yaxshi

narsalar o'rab olishi kerakligini qat'iy ta'kidlagan, chunki yaratilgan ijod muqarrar ravishda yaratuvchining ichki dunyosini anglatadi. Ijodkorning ichki dunyosi qanchalik go'zal bo'lsa, uning ijodi ham shunchalik ko'p qirrali, go'zal bo'ladi [6]. Rassomning ma'naviy dunyosi va u yaratgan asar o'rtasidagi bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri, deterministik xususiyatga ega.

Ong – psixik faoliyatning oliy shakli. U fakat insnga xos fenomendir. Ong nima ekanligi haqida har xil fikrlar bildirilgan. Ongni ongsiz jarayonlarga, masalan, avtonom asab tizimida vujudga keladigan, subyektiv voqealar ketma-ketligi sifatida aniqlash mumkin. Ong ko'pincha odamning o'zi bilan nima sodir bo'layotganini yoki nimani anglayotganini bilishi bilan bog'liq. Ong – moddiy olamni inson miyasida aks etishi deb tushunish, uni inson tanasi faoliyati bilan bog'lab talqin etishdir. Ayni vaqtda materialistik yo'nalish nomini olgan bunday yondashuvlar doirasida onging mohiyatini buzib talqin qilish hollari ham paydo bo'ldi [8].

Ko'rib chiqilayotgan mavzuning dolzarbligi umumiy sotsiologik jihat bilan cheklanmaydi. Ongsizlikni falsafiy tushunish muammosi, uning subyektiv voqelikning qarama-qarshi tomonlari sifatida onglik bilan dialektik birligi nafaqat aqliy va ijtimoiy voqelikning xilma-xil hodisalarini o'rganish, bu bilimlardan kundalik hayotda bevosita foydalanish, balki falsafa fanining o'zi uchun ham, uning nazariy va evristik imkoniyatlarini ishga solish uchun ham ahamiyatli. Avvalo, ongning umumiy nazariyasini chuqurlashtirish kerak. Ong bilan qiyosiy xarakteristikasini ochmasdan yaratilgan ongning to'liq adekvat manzarasini tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu munosabat bilan A. Sheroziya to'g'ri ta'kidlaganidek, "ongning umumiy nazariyasi ham, ongsiz psixikaning umumiy nazariyasi ham alohida va ularning yagona munosabatlar tizimidan tashqarida olib borilganda mohiyatan tuzilishi mumkin emas"[10]. Ongli va ongsiz dialektikasini o'rganish nafaqat ongning adekvat nazariyasini shakllantirish, balki hozirgi kunga qadar amaliy jihatdan ishlab chiqilmagan subyektiv voqelik nazariyasini kengaytirish, shuningdek muammolarni (bilish, faoliyat, shaxs, madaniy va tarixiy rivojlanish va boshqalar) ochib berish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Individual fikrlash sohasidagi ongsizlik muammolarini o'rganishda tadqiqot A.B.Brushlinskogo, M.Bunge, N.K.Vaxtomina, V.R.Irinoi, I.I.Kalnogo, O.Kankelyayta, A.C.Karmina, B.M.Kedrova, V.Lange-Ayxbauma, M.Levi-Bryulya, G.U.Lixosherstnix, I.M.Morozova, A.A.Novikova, J.Piaje, L.D.Pogorleskoy, A.Puankare, S.Stoeva, A.K.Suxotina, V.Furrera, V.I.Xoreva kabi mualliflar kontseptsiyadan foydalanish asosida amalga oshiriladi [4].

Ong va ongsizlikning birligi masalasini ochib berishda subyektiv voqelikning tuzilishi haqida N.S.Avtonomovoy, D.I.Dubrovskogo, N.L.Jukova, E.V.Ilenkova, K.K.Platonova, S.L.Rubinshteyna, V.P.Tugarinonlarning asarlari o'rganildi [7].

Shu bilan birga ongsizlik va ratsionallik o'rtasidagi munosabatlar masalasini yoritish qoidalarga xizmat qiladigan ijtimoiy jarayonlar Sokrat, Platon, Aristotel, B.Spinoza, R.Dekarta, Leybnis, B.S.Gryaznova, V.V.Kizimi, P.V.Kopnina, M.K.Mamardashvili, N.S.Mudrageya, T.I.Oyzermana, N.M.Churinova kabi mualliflarning fikr-muloxazalari va xulosalariga tayanib tadqiqot olib borildi [5].

Ongsizlikni o'rganishda erishilgan sezilarli yutuqlarga qaramay, muammoning etarli darajada e'tiborga olinmaydigan jihatlari saqlanib qolmoqda. Ilmiy tadqiqotda ongsiz, metafizik metodologiyaning tarqalishi haqidagi g'oyalarning uzilishi sharoitida, ongsizlik tushunchaning falsafiy bilim doirasida munosib o'rin egallashiga imkon beradigan ushbu murakkab muamмога nisbatan falsafiy dialektik aks ettirishning ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin. Bu, aslida, ongsizlikni uslubiy tushunish hali ham sust amalga oshirilganligidan dalolat. S.S.Abramov shunday deydi: "mavjud xususiy ilmiy tushunchalarning hech biri ongsizlikning hamma narsani qamrab oluvchi nazariy tavsifi maqomini talab qilishga haqli emas. Bunday muammoni faqat chuqur falsafiy va uslubiy tadqiqotlar darajasida hal qilish mumkin. Ongsizlikni o'rganish sohasidagi zamonaviy ishlarining o'ziga xos xususiyati shunchaki insonning o'zini o'zi bilishida ongsizlik mavzusining falsafiy, uslubiy asoslarini tushuntirishdan iborat" [1].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida avvalo tarixiylik va o'zaro aloqadorlik tamoyillaridan foydalanilgan. Ma'lum fikr va mulohazalardan kelib chiqib, induktiv va deduktiv xulosalar qilindi. Har bir boshqishda asosiy adabiyotlardan argument va tezislari keltirilib, ular jamiyat va ilm-fan taraqqiyoti davomidagi, ijtimoiy hayotdagi misollar bilan mustahkamlanib, abstraktlikdan konkretlikka o'tish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish metodlaridan keng foydalanilgan. Tadqiqotining uslubiy asosi dialektik-

materialistik nazariyasi qoidalari va tamoyillari hisoblanadi. Tadqiqotda qo'yilgan muammolarni hal qilish fundamental tadqiqot yondashuvlari - ontologik, epistemologik, tizimli, tarkibiy-funksional, aksiologik, praksiologik, shuningdek bilishning umumiy ilmiy usullari va shakllari - tahlil va sintez, idealizatsiya, mantiqiy ketma-ketlik asosida amalga oshiriladi.

Ongsizlik muammosini o'rganishda ikkita asosiy metodologiya mavjud - metafizik va dialektik. Metafizika uchun bilish nazariyasi voqelikni tasvirlash nazariyasi sifatida etarli, bunda obyektning obyektiv xususiyatlarining aqliy tuzilishidir. Bu tavsifni, ongli va ongsiz narsalarni o'rganishda bir tomonlama bo'lishni, ularning mohiyati va mavjudligini bir-biridan ajratishni o'z ichiga oladi. Metafizik usulning yana bir xususiyati bu ratsionallik standartlaridan mustaqil bo'lgan sxemalarni yaratishga qaratilgan plyuralizmdir [9].

Metafizika subyektiv haqiqatni bir tomonlama talqin qiladi. Ratsional va irratsional metafizikaning o'zaro bog'liqligini tavsiflashda ular bilim jarayonining u yoki bu tomonini mutlaqlashtiradilar. Shu bilan birga, irratsionallik ko'pincha "qorong'i", halokatli, axloqsiz narsani anglatadi, undan odam qutulishi kerak. Ushbu tushuncha natijasida boshqa barcha g'ayritabiiy navlar ko'zdan g'oyib bo'ladi. Umuman olganda, metafizika har bir qurilgan yo'nalishning o'ziga xos to'liqligi bilan mustaqil nazariy tizimlarni anglatadi. Ushbu metodologiya psixooanaliz kabi ongsiz ongning G'arb tushunchalarida aniq ifodalangan (A.Adler, K.Bassiyuni, B.Bettelxeym, M.Klyayn, D.Uinnikot, Z.Freyd), neofreydizm (G.S.Salliven, E.Fromm, K.Xorni), analitik psixologiya (E.Noyman, K.G.Yung, M.Yakobi), strukturaviy psixooanaliz (J.Lakan), ekzistensial tahlil va ekzistensial psixiatriya (A.D.Angersma, L.Binsvanger, M.Boss, G.U.Ollport), gumanistik psixologiya (A.Maslou, K.Rodgers), tranzaksion analiz (E.Bern), transpersonal psixologiya (S.Grof), shizoanaliz (J. Delez), psixoiistoriya (E.Erikson), logoterapiya (V.Frankl), germenevtika (G.Gadamer), neyrolingvistik dasturlash (F. Perlz, M. Erikson) [2].

Dialektik usul nuqtai nazaridan ongsizlik aks ettirish deb tushuniladi, bu erda tasvir prototipni nazarda tutadi, prototip mohiyatining mavjudligi ochib beriladi. Ushbu usulning ratsionallik standartlaridan biri dialektikadir, unga ko'ra bir xil hodisaning turli tomonlari o'rganiladi. Aynan shu nuqtai nazardan subyektiv voqelik uning qarama-qarshi tomonlarining birligi sifatida o'rganiladi, yani, ongli va ongsiz, oqilona va g'ayritabiiy. Irratsional tushunchasini mistik mavjudotdan ozod qilib, dialektiklar aslida subyektiv voqelik mazmunidagi ratsionalning dialektik qarama-qarshiligini ifodalovchi ratsional bo'lmagan tushunchadan foydalanadilar. Bunday tushunchaga ko'ra, har qanday ratsionallik ratsional bo'lmagan elementlarga, shu jumladan irratsional elementlarga ega va har qanday ratsional bo'lmagan elementlar ham ratsional tarkibiy qismlardan xoli emas. Ongsizlikni ongni o'rganishda aniq dialektik chiziqni amalga oshirishning asosi, birinchi navbatda, Vizantiya va nasroniylik an'analariga (Kirill Belozerskiy, Iosif Volotskiy, Dionisiy Glushnitskiy, Maksim Grek, Pavel Obnorskiy, Innokentiy Oxlebinin, Feodosiy Pecherskiy, Antoniy Siyskiy, Nil Sorskiy, Kirill Turovskiy) [3].

Tahlil va natijalar. Dialektik va metafizik tadqiqot usullari haqida gapirganda, shuni ta'kidlash kerakki, aslida ularning sof, benuqson mujassamlanishi emas, balki faqat ketma-ketlikning tabiati, ularning kognitiv printsiplarga muvofiqligi, bu ularning har birida boshqa bilish usulining o'ziga xos xususiyatlarining mavjudligini istisno etmaydi.

Tadqiqot asosan subyektiv voqelikning qarama-qarshi tomonlari sifatida ong bilan dialektik birlikda ongsizlikning mohiyati va mavjudligini ochib berishga qaratilgan.

1. Tadqiqot natijasida ongsizlik muammosi falsafa tarixida metafizik metodologiya asosida o'rganilganligi

aniqlandi. Ta'kidlanishicha, ushbu bilimda alternativ - dialektik metodologiya mavjud.

2. Dialektik pozitsiyadan ongsizlikni samarali o'rganish idrok nazariyasi asosida aks ettirish orqali amalga oshirilishi ko'rsatilgan, bu erda tasvir prototip mohiyatining mavjudligi hisoblanadi.

3. Dialektika qonunyatiga ko'ra, subyektiv haqiqat hissiy va ratsional, ongli va ongsiz birlikni ifodalaydi. Subyektiv voqelikning rivojlanishi inkorni inkor qilish qonuniga muvofiq sodir bo'ladi: boshlang'ich pozitsiyasi his - tuyg'ular, aql va idrok. Ushbu uchta bosqich ongli va ongsiz dialektikani rivojlantirish uchun bir-biri bilan uyg'unlashadi.

4. Nazariylashtirishning metafizik va dialektik tizimlari uning hayotiy amalga oshiriladigan ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan belgilanadigan ma'lum bir tarixiy shaxs turining xususiyatlarini ifodalovchi ongsiz subyektini turli yo'llar bilan ochib berishga yo'naltirilganligi aniqlandi.

5. Metafizik metodologiyaga ko'ra, ongsiz subyekt G'arb standartining taraqqiyotni utilitaristik tushunish doirasiga mos keladigan erkin shaxs sifatida tushunilishi ko'rsatilgan.

6. Dialektik metodologiya ongsiz subyekt muammosini bartaraf qilishda jamiyatning ma'naviy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan mukammal shaxsning rolini oshirish mexanizmlari aniqlandi.

7. Ongsizlik tushunchasi shaxs va ijtimoiy guruhlar darajasida aks ettirilmagan psixikaning epistemologik munosabatlarda namoyon bo'lishini ifodalovchi subyektiv voqelikning o'ziga xos xususiyati sifatida belgilanadi. Umumlashtirishning yuqori darajasi tufayli ongsizlik tushunchasi universal aloqaning dialektik printsiptini to'liq anglaydi, uning evristik qiymati esa oshib boradi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, ongsizlik muammosini ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish natijasida biz quyidagi xulosalarga keldik. Ushbu muammoni o'rganishda nazariylashtirishning ikkita asosiy turi mavjud - metafizik va dialektik. Agnostitsizm yoki skeptitsizm sharoitida ehtimoliy bilimlarni o'z ichiga olganligi sababli epistemologik muammoni hal qilish muvaffaqiyatli taxmin sifatida samarali bo'lishi mumkin. Metafizika subyektiv haqiqatni bir tomonlama talqin qiladi, ongsizlikni alohida shaxs sifatida, ongni esa transsendental voqelikning manbai sifatida tushunadi. Hissiyotni begonlashtirish, ongsizlikni inson mohiyatining qorong'u tomoni sifatida tushinish mumkin.

Ongsizlikni dialektik pozitsiyadan o'rganish idrok nazariyasi asosida aks ettirish sifatida amalga oshiriladi, bu

erda tasvir prototip mohiyatining mavjudligi hisoblanadi. Dialektikaga ko'ra, subyektiv voqelik-bu bir-biri bilan uyg'unlashgan hissiy va ratsional, ongli va ongsiz, ongli va o'z-o'zidan paydo bo'ladigan, ratsional va g'ayritabiiy dialektik birlik.

Ongsizlikni o'rganishda uning psixologik tendentsiyasi ham mavjud. Bu ongsizlikning ong bilan bir qatorda subyektiv voqelikning bir tomoni sifatida namoyon bo'lishiga to'sqinlik qiladi, chunki ongning falsafiy tushunchasi ongsizlikning psixologik tushunchasi bilan bog'liq bo'lganda turli kategorik darajalar farqlanmaydi. Shu munosabat bilan ongsizlikni falsafiy aniqlash zarurati tug'iladi. Turli xil kontekstlarda, turli xil bilim sohalarida, shu jumladan falsafada o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan ongsizlikning xususiy ilmiy tushunchasidan foydalanish muqarrar ravishda qarama-qarshiliklarga olib keladi, chunki jarayon ongning falsafiy tushunchasi bilan bog'liq bo'lishi kerak.

Ongsizlik tushunchasi evristik jihatdan tushinarli bo'lishi uchun uni o'ziga xos xususiyatlarga, faktlarga qisqartirish kerak emas, balki qaysi sohada namoyon bo'lishidan qat'i nazar, ongsizlikning mohiyatini ifoda etadigan tarkib bilan to'ldirish kerak. Shu ma'noda, ongsizlikni, uning ong bilan dialektik munosabatlarini tahlil qilish mantiqiy, ontologik va epistemologik jihatlarni birlashtirishi zarur. Mantiqiy tahlil ongsizlikning turli xil ko'rinishlarining o'ziga xos, eng tipik xususiyatlarini ajratib olishga va ongsizlikning umumiy tushunchasida qayd etishga urinishdir. Ontologik tahlil voqelikning turli sohalarida ongsizlikning namoyon bo'lishining xilma-xilligini ochib berishga yordam beradi. Epistemologik jihat bilimning turli sohalarida ongliksiz tushunchasining rolini ko'rsatadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ongsizlik tushunchasidan nafaqat shaxsning psixikasi va xulq-atvorini, balki ijtimoiy hayot jarayonlarini ham o'rganishda foydalanish mumkin. Ushbu haqiqatni tan olish subyektiv voqelik tarkibida individual va umumiy dialektikaga to'liq mos kelishidan dalolat beradi. Ijtimoiy jarayonlarda ongsizlik tushunchasi ijtimoiy-psixologik hodisalarning tashqi-ratsional mazmunini ifodalaydi va ijtimoiy subyektning his-tuyg'ulari va kayfiyatining ma'lum bir yo'nalishida, shuningdek uning g'oyalari va harakatlarining ongsizligida, faoliyat maqsadlari to'g'risida aniq tushuncha yo'qligida, ularni amalga oshirish vositalari va natijalari to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lmashligida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Абрамов, С.С. Неявная субъективность: (Опыт философского исследования) /С.С. Абрамов. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1991. - 208 с.
2. Алексеев, В.П. Структурный подход к проблеме бессознательного /В.П. Алексеев //Природа. 1974. - № 8. - С. 98-102.
3. Бармашова, Татьяна Ивановна "Проблема бессознательного в основных системах философского теоретизирования" тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 09.00.11, доктор философских наук, Красноярск-2006 -С. 4-6
4. Бойко, А.Н. Проблема бессознательного в философии и конкретных науках /А.Н. Бойко. Киев: Вища школа, 1978. - 135 с.
5. Gunnar Skirbek, Nils Gile. Falsafa tarixi. T.: «SHarq». 2001. 83-97 b
6. Дюрер, А. Дневники. Письма. Трактаты: В 2 т. Т.2. /А. Дюрер. - Л.-М.: Искусство, 1957. - 254 с.
7. Дубровский, Д.И. О диалектических взаимосвязях категорий знания и незнания /Д.И. Дубровский //Филос. науки. 1985. - № 3. - С. 63-73.
8. Фрейд Зигмунд. Введение в психоанализ. Лекции (Авторы очерка о фрейде Ф.В.Бассин и М.Г.Ярошевский) - М. Наука 1991. - 456с
9. Зандкюлер, Х.И. Репрезентация, или Как реальность может быть понята философски /Х.И. Зандкюлер //Вопросы философии. 2002.- №9.- С. 81-90.
10. Шерозия, А.Е. К проблеме сознания и бессознательного психического: В. 2 т. Т. 2 /А.Е. Шерозия. - Тбилиси: Мецниереба, 1973. - 522 с.